

**МЕДИЧНА СИТУАЦІЯ В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАГУВАННЯ**

**MEDICAL SITUATION IN OCCUPIED CRIMEA
AND ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF RESPONSE**

**Бабін Б.В., д.ю.н., професор,
експерт**
Асоціація Реінтеграції Криму

**Приходько А.В., к.ю.н.,
експерт**
Українська незалежна морська профспілка

У дослідженні здійснено системний аналіз перспектив правового та організаційного реагування української влади на поточну епідемічну ситуацію на окупованому українському півострові в умовах перспектив де-окупації та реінтеграції Криму. Відзначено потребу формування спеціальних адміністративно-правових механізмів, які б визначали порядок та форми реагування на відповідні виклики та висвітлено попередні спроби впорядкування відповідної діяльності українських владних структур.

Досліджене відповідні аспекти Плану невідкладних заходів з протидії російській агресії з тимчасово окупованої території України в Криму, захисту інтересів держави, громадян України та українських юридичних осіб в Криму на 2018–2019 роки та плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, вказано на зміни відповідного програмування після початку масштабної російської агресії.

Доведене, що тривала окупація Криму привела до системної деградації рівня захищеності здоров'я місцевих мешканців та висвітлене попередні спроби Асоціації Реінтеграції Криму проводити вивчення епідемічної ситуації в окупованому Криму, зокрема за період пандемії коронавірусу, а також щодо справи «Кримської протичумної станції», і в рамках нових епідемічних викликів, викликаних масштабною російською агресією і загострених після підриву окупантами Каховської ГЕС.

Відзначено відповідне обговорення проблематики на міжнародному круглому столі «Правове регулювання епідемічної безпеки в умовах війни та поствоєнного відновлення» у червні 2023 року та відповідне інформування Асоціацією Управління Верховного комісара ООН з прав людини; Паризького Меморандуму про взаєморозуміння державного портового контролю та Спеціального доповідача ООН з питання про право на розвиток.

Авторами доводиться, що до поточних викликів та проблем «кримської медицини» слід віднести не лише нестачу для населення якісних ліків та вакцин але й зростання за умов масштабної агресії як власне епідемічних викликів так й прагнення окупантів переховувати та перекручувати інформацію про епідемічні ризики та епідемічний стан.

Констатується, що вказана ситуація має бути відображена як у подальших наукових публікаціях, так й у інформуванні уповноважених міжнародних організацій, та що урядові плани щодо деокупації та реінтеграції Криму мають враховувати складну епідемічну ситуацію на півострові; відповідне наростання системних ризиків має відобразитися у конкретних заходах планових нормативних документів української влади та мати відповідне окреме фінансове та організаційно-кадрове забезпечення.

Ключові слова: медична діяльність, епідемії, де-окупація, Крим, план дій, програмні акти, реінтеграція, російська агресія, тимчасово окуповані території.

The study carried out a systematic analysis of the prospects of the legal and organizational response of the Ukrainian authorities to the current epidemic situation on the occupied Ukrainian peninsula in the context of the prospects of the de-occupation and reintegration of Crimea. The need for the formation of special administrative and legal mechanisms was noted, which would determine the order and forms of response to relevant challenges, and previous attempts to regulate the relevant activities of Ukrainian power structures were highlighted.

Relevant aspects of the Plan of urgent measures to counter Russian aggression from the temporarily occupied territory of Ukraine in Crimea, protection of the interests of the state, citizens of Ukraine and Ukrainian legal entities in Crimea for 2018–2019 and the Plan of measures to implement the Strategy of deoccupation and reintegration of the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol were studied, changes in the corresponding programming after the beginning of large-scale Russian aggression are indicated.

It is proven that the long-term occupation of the Crimea led to a systemic degradation of the level of health protection of local residents, and the previous attempts of the Association of Reintegration of Crimea to conduct a study of the epidemic situation in occupied region, in particular during the period of the coronavirus pandemic, as well as regarding the case of the “Crimean plague station”, and in within the framework of new epidemic challenges caused by large-scale Russian aggression and exacerbated after the occupiers blew up the Kakhovka HPP.

The relevant discussion of the issue at the international round table “Legal regulation of epidemic security in conditions of war and post-war recovery” in June 2023 and the corresponding briefing by the Association to the Office of the UN High Commissioner for Human Rights; to the Paris Memorandum of Understanding on Port State Control and to the UN Special Rapporteur on the Right to Development was noted at.

The authors prove that the current challenges and problems of “Crimean medicine” should include not only the lack of quality drugs and vaccines for the population, but also the growth under conditions of large-scale aggression of both actual epidemic challenges and the desire of the occupiers to hide and distort information about epidemic risks and the epidemic state.

It is stated that the indicated situation should be reflected both in further scientific publications and in informing authorized international organizations, and that government plans for the de-occupation and reintegration of the Crimea should take into account the complex epidemic situation on the peninsula; the corresponding increase in systemic risks should be reflected in specific measures of the planned regulatory documents of the Ukrainian authorities and they should have appropriate separate financial and organizational and personnel support.

Key words: action plan, Crimea, de-occupation, epidemics, medical activity, program acts, reintegration, Russian aggression, temporarily occupied territories.

Постановка проблеми. Системна реалізація українською владою, всім українським народом протидії російської агресії охоплює й питання деокупації та наступної реінтеграції тимчасово окупованого Кримського півострову, що включає й аспекти організації відповідної медичної діяльності.

Українськими уповноваженими структурами схвалене низку програмних та стратегічних документів, присвячених аспектам деокупації та реінтеграції Автономної Республіки (АР) Крим та міста Севастополя (далі разом – Крим), та відповідно питання вирішення цими

актами аспектів медичного забезпечення та протидії епідемічним ситуаціям та відповідним провокаціям окупантів, є важливим науковим завданням, яке потребує на максимум ретельний науковий аналіз.

Загалом після початку окупації Криму минуло більше дев'яти років та відповідна епідемічна ситуація в регіоні потребує на врахування під час реінтеграції де окупованого Криму, яка також буде займати доволі тривалий період. За цих умов питання поточного стану та попередніх форм реагування на відповідні виклики практично не досліджувалося у вітчизняній правовій доктрині. Але за відповідних обставин така проблематика зумовлює безперечну постійну потребу в сталій розробці релевантних форм наукового аналізу, зокрема щодо динаміки вітчизняного законодавства та практики його реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Від самого початку російської агресії та окупації Криму аспекти правового режиму тимчасово окупованих територій аналізувалися у низці праць українських та закордонних авторів, водночас це здійснювалося в рамках окремих спроб оцінки поточної епідемічної ситуації, зокрема у вимірі української нормативної бази, а також стосовно присвячених Криму міжнародних правових актів.

Водночас наразі можна помітити активізацію зацікавленості не лише органів влади України, але й науково-експертного середовища стосовно планів, програм та стратегій деокупації та реінтеграції Криму.

Відповідно у цьому контексті варто згадати роботи О. Задорожного, Е. Плешка, О. Плотнікова, А. Чвалюка, Т. Лінник та інших вітчизняних дослідників. Також варто констатувати значний доробок у дослідженні аспектів правового регулювання де-окупації й реінтеграції Криму з боку експертів Кримськотатарського ресурсного центру та Асоціації Реінтеграції Криму, водночас у запропонованих працях питання правового реагування на відповідні епідемічні виклики практично не розглядаються.

Невирішені раніше проблеми. У окресленій ситуації необхідно констатувати, що до планів, програмних та стратегічних актів з питань деокупації та реінтеграції Криму практично не застосовувалися прогностичні та програмно-правові методичні підходи, зокрема у вимірах прогнозування, аналізу кошторисів, порівняння та моделювання реагування на епідемічну ситуацію на півострові тощо. Відповідно відсутність сформованих пропозицій стосовно форм та порядку реалізації заходів у медичній сфері, передбачених планами та програмами реінтеграції зумовлюють обмеженість оцінки практичного виміру профільних планових документів.

Мета статті. Відповідно з поточних умов впливає мета цієї статті, що полягає у здійсненні аналізу поточного стану епідемічної ситуації в окупованому Криму та пов'язаних цим провокацій окупаційної «влади» й пропаганди, та опрацювання пропозицій до правового забезпечення деокупації та реінтеграції Криму в українському законодавстві. Задля досягнення такої мети слід вирішити завдання аналізу відповідної епідемічної ситуації у тому вимірі, який доступний з відкритих джерел, форм реагування на таку проблематику та оцінки релевантних планових документів України щодо деокупації та реінтеграції та їх відповідної ефективності.

Виклад основного матеріалу. Як відзначалося раніше експертний аналіз [1] [2] вже торкнувся таких документів як План заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території (ТОТ) Криму, схвалений розпорядженням Уряду України від 28 березня 2018 року № 218-р та скасований у 2021 році [3]. Відповідні виміри діяльності української влади у вимірі протидії епідеміям стисло згадувалися у окремих публікаціях [4], [5], [6].

Експерти констатують що тривала окупація Криму привела до системної деградації рівня захищеності

здоров'я місцевих мешканців [7]. Асоціація Реінтеграції Криму (далі – Асоціація), раніше проводила вивчення епідемічної ситуації в окупованому Криму, зокрема за період пандемії коронавірусу, а також щодо справи «Кримської протичумної станції», і в рамках нових епідемічних викликів, викликаних масштабною російською агресією і захопленнями після підризу окупантами Каховської ГЕС [8].

Відповідні виклики були окреслени нашими експертами на міжнародному круглому столі «Правове регулювання епідемічної безпеки в умовах війни та поствоєнного відновлення» у червня 2023 року [7].

Тому кандидат наук Анна Приходько спробує розібратися у цій медичній проблематиці та визначити як влада України та міжнародна спільнота мають реагувати на ситуацію що склалася.

Досліджуючи удосконалений план з реінтеграції та деокупації півострова, схвалений згідно розпорядження Кабміну України від 4 квітня 2023 р. № 288 р [9] експерти Асоціації констатували, що при цьому в рамках низки процесів та ситуацій в рамках реінтеграції деокупованого Криму українській владі об'єктивно слід брати до уваги наявність в регіоні складної екологічної ситуації, зокрема у сфері водокористування, а також хімічної та газовидобувної промисловості та відповідні епідеміологічні виклики [10].

Аналіз цього документу свідчить й про те, що його окремі приписи прямо стосуються медичної діяльності. Це не тільки пункт 68 плану відповідно до якого до моменту деокупації має відбуватися забезпечення санаторно-курортного лікування дітей з тимчасово окупованої території у лікувально-санаторних і курортних закладах на материковій частині території України та пункт 70 плану щодо нормативно-правового врегулювання та забезпечення надання медичної, реабілітаційної, зокрема психологічної, та іншої відновлювальної терапії ветеранам війни та особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення але й пункт 71 про отримання дистанційної консультації лікаря громадянами України, які проживають на окупованій території [9].

Втім ці норми не передбачали спеціального фінансового чи ресурсного забезпечення а щодо вимог пунктів 68 та 71 практичний формат їх реалізації план також окремо не окреслював.

Водночас ще у Плані невідкладних заходів з протидії російської агресії з тимчасово окупованої території України в Криму, захисту інтересів держави, громадян України та українських юридичних осіб в Криму на 2018–2019 роки від 20 червня 2018 р. № 17 у пунктах 12.1.1 та 12.3.2 приписувалося визначити кількість та якість наявних з 2014 року наукових розробок з медичних, дисциплін щодо Криму та опрацювати пропозиції представникам міжнародних організацій та іноземних держав щодо отримання міжнародної технічної допомоги для фінансування відповідної діяльності на підконтрольній території України та в іноземних державах [11].

У пункті 14.6.1 Плану 2018 року передбачалося проведення щоквартальної наради із визначенням ефективних механізмів надання громадянам України, що перебувають з окупованого Криму, якісної медичної допомоги у медичних закладах, підконтрольних Україні, шляхів фінансування надання відповідної допомоги, опрацювання змін до нормативних актів, із здійсненням моніторингу виконання відповідних планових заходів державної внутрішньої політики щодо в Криму, визначених українським урядом.

У пункті 14.6.2 Плану 2018 року приписувалося проведення щорічного семінару із залученням представників уповноважених міжнародних організацій щодо стану забезпечення окупованого населення Криму вакцинами, сироватками, засобами лікування інфекційних хвороб,

встановлення реального епідемічного стану в Криму та стану надання підконтрольними окупаційної «влади» структурами «медичної допомоги» громадянам України.

Як очікуваний результат такої діяльності План передбачав опрацювання за підсумками нарад системи міжрегіонального розподілу отримання громадянами України, які проживають в Криму, високоспеціалізованої медичної допомоги, із розподілом відповідних коштів Державного та місцевих бюджетів та утворенням системи постійного інформування про можливість отримання такої допомоги населення окупованого півострову.

Крім того Планом передбачалося визначення за участю уповноважених міжнародних організацій, включаючи Міжнародний Комітет Червоного Хреста, ефективних механізмів забезпечення населення окупованого Криму життєво потрібними лікарськими препаратами та іншими засобами лікування та профілактики, які не надаються окупаційною «владою» [11]. Втім вказані приписи Плану до початку масштабної російської агресії очевидно виконані не були.

Варто нагадати, що експертами Асоціації доводилося останні два роки, що підконтрольна окупантам «Кримська протичумна станція» справді як мінімум з 2015 року проводила злочинні та приховані від світової науки дослідження. У розслідуванні Асоціації 2021 року говорилося, що найбільш ймовірно, судячи з виявлених «закупівель» тамтешніх «епідеміологів», вони злочинно працювали над вражаючим ефектом бактеріальних штамів, включаючи туляремію [12].

Також експертами Асоціації два роки тому було викрито злочинну діяльність бізнесу агресора зі знищення безпритульних тварин та забруднення навколишнього середовища Криму в рамках масових розкрадань «бюджетних коштів». Тісний зв'язок цих ділків із ключовими рибопромисловими підприємствами росії та з виробництвом продукції тваринництва змушує задуматися про санітарну безпеку кримчан, вказували дослідники [7].

Крім того у 2021 році Асоціація вказувала на прояви самопіару незаконного «кримського федерального університету», тодішнє керівництво якого оголосило про використання в «університеті» «вакцини від COVID-19 власного виробництва» назального застосування. Про такий «науковий прорив» тодішній «ректор» заявив під час «студентського випускного», зазначивши, що нібито «ми один із небагатьох університетів у світі, який створив свою вакцину. І навіть частина з нас одного разу скуштували її нелегально, тихенько» [7], що було очевидним фейком.

При цьому наслідки масштабних повеней у окупованому Криму в 2021 році, з посиленнями безгосподарністю окупантів наслідками, загострили ризики поширення на півострові епідемії. І питання тут навіть не у нових спалахах коронавірусу COVID-19 та у «звичайних» кишкових хворобах, обумовлених знищенням окупантами систем каналізації. Адже Крим є місцем поширення та навіть походження таких загальнонебезпечних хвороб як холера, чума та лихоманка Крим-Конго. У серпні 2021 року жителі Ялти масово повідомляли про дивну інфекцію, яка «валить з ніг». Люди скаржилися на нездужання, відзначали сильну слабкість і біль у серці. «У когось трапляються такі симптоми в Ялті? Сильно першить у горлі, горло наче опухле, сухість у роті, сонливість і слабкість, прямо валить з ніг. Злегка тисне в серці», писало населення у соціальних мережах [7].

Масштабна російська агресія посилила відповідні виклики, адже залишки «медичини» від окупантів були протиправно переорієнтовані ними на обслуговування поранених воєнків агресора та на постачання в підрозділи окупантів ліків та медичних працівників. Експерти Асоціації додавали, що масові поховання вбитих окупантів, загрожують в Криму санітарно-епідеміологічній ситуації оскільки завезені на окуповані території «мобілізовані»

та терористи від «Вагнер», як до своєї загибелі так й після, а також під час «реабілітації» у захоплених агресором санаторіях півострову, поширюють низку хвороб включно з гепатитами й іншими вірусними інфекціями різної етімології [13].

Крім того як був змушений констатувати у 2023 році й злочинний «державний комітет ветеринарії» у окупованому Криму склалася непроста ситуація щодо «сказу серед диких тварин», оскільки загарбники казали про начебто «профілактику шляхом розкладання вакцин для тварин». Як констатували щодо цього експерти Асоціації, або в кримських лісах відбувається масовий спалах сказу, про який замовчують окупанти, або заявлені «комітетом ветеринарії» вакцини є джерелом небезпеки, або як мінімум, свідомо марні, про що розуміють і кримські «ветеринари», організовуючи черговий «розпил коштів» на «тендерах» [14].

Також, як були змушені визнати у травні загарбники, в окупованій Євпаторії «в одній зі шкіл у учня виявили захворювання на кір», та щодо цього експерти Асоціації нагадали, що в самій росії раніше довгий час не відзначені спалахи кору в останні роки стали частим явищем, оскільки значна частина мешканців не проходить планових щеплень, що пояснюється одночасно анти-вакциною пропагандою для некритично налаштованого населення і навпаки, розумінням «рівня ефективності та безпеки російських вакцин» для людей, обізнаних з медициною. Тепер додали експерти, після дев'яти років окупації, очевидно, що у Криму виросло покоління дітей, які не стикалися з нормальними вакцинами, що почало давати перші негативні плоди [15].

На цьому фоні 6 травня 2023 року в окупованому Сімферополі загарбники організували «прес-конференцію» незаконного «науково-дослідного інституту сільського господарства Криму» щодо протиправної поїдки до комуністичного Китаю. Втім, тут важлива не лише сама провокація з нібито «зовнішніх зв'язків» окупантів, а й специфіка «співробітництва», оскільки «фахівці» з «інституту» не приховують що і метою їхньої поїздки до Пекіна, і незаконних «угод» є бажання «перевірити, як поведуться... мікробні препарати на іншій землі в інших руках» [16], що змушує повертатися до питання вказаних вище незаконних досліджень на «Кримській протичумній станції».

Не слід забувати й про наслідки пандемії коронавірусу; тому, діючи у постійній співпраці з інституціями ООН, Асоціація спрямувала подання до Управління Верховного комісара ООН з описом відповідних викликів, пов'язаних з російською агресією в умовах пандемії COVID. У повідомленні Асоціації наголошувалося, що спроба незаконної анексії росією шести регіонів України: АР Крим, Севастополя, Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької областей, їх блокування російськими військами від підконтрольної Україні території та від третіх країн робить населення окупованої агресором території України максимально вразливим до проблем COVID-19, оскільки там немає можливості отримати сертифіковане щеплення та належну медичну допомогу.

Асоціація звернула увагу Верховного комісара ООН на те, що знищення російськими військами відповідних медичних закладів в українських містах робить населення надзвичайно вразливим до проблеми COVID-19 [17]; щодо Криму це має значення через вказане вище протиправне «перепрофілювання» окупантами цивільних лікарень на військові шпиталі. Нові виклики для Криму виникли після підриву агресором Каховської ГЕС оскільки ускладнило епідеміологічну обстановку у Чорному морі. Слід нагадати що за роки окупації через системну недбалість агресора у повну непридатність прийшли очисні та каналізаційні споруди у багатьох міста та селищах півострову, зокрема й приморських, включно із Севастополем.

Тому Асоціація в рамках налагодженої співпраці проінформувала 11 червня 2023 року Паризький Меморандум про взаєморозуміння державного портового контролю про негативні наслідки злочинного підриву росією греблі Каховської ГЕС, включно із питаннями епідемічних ризиків [18]. Відповідне інформування було спрямоване й до Спеціального доповідача ООН з питання про право на розвиток, професору Сур'є Деве для його звітів щодо активізації права на розвиток та ролі бізнесу в реалізації права на розвиток [19].

Крім того 22 червня 2023 року «прес-служба» злочинного «уряду» окупантів у Севастополі спробувала «заспокоїти» населення з приводу резонансної смерті дитини від менингіту, яка раніше обговорювалася в соціальних мережах. Севастопольці констатували, що «медицина» окупантів така, що вижити у дитини було мало шансів і повідомляли, що ймовірно інфекцію дитина підхопила після купання в інкерманському кар'єрному озері, вода в якому можливо чимось забруднена.

Окупанти з цього приводу заявили, що нібито «заразитися менингококовою інфекцією водним шляхом неможливо», але при цьому «судово-медичної експертизи» не проводилося і повідомляється, що дитину вже поховали. Раніше в окупованому місті констатувалися масштабні спалахи менингіту.

При цьому злочинна «глава міжрегіонального управління Росспоживнагляду» Наталія Пеньковська була змушена визнати, що «теоретично в забруднених водоймищах можуть бути збудники менингіту», правда вірусного, але від чого саме померла дитина, як зазначено вище, окупанти насправді «не знають».

Асоціація щодо цього нагадувала, що у вересні 2018 року через «спалах серозного менингіту» в окупованому Севастополі «в навчальних закладах та дитсадках було введено карантин», а причини спалаху тоді нібито залишилися «невідомими», як і факти захворювань 2017 року. Серед іншого в місті внаслідок злочинної недбалості окупантів фактично відсутні очисні споруди, що робить для широкого спектру інфекцій максимально «ширше відчинені двері», особливо в літній період [20].

У серпні 2023 року злочинний «уряд» був змушений визнати, що «зараз у дві групи дитсадків Севастополя вжито запобіжних заходів після виявлення вогнища захворювання» того само мого менингіту. Тепер у «департаменті охорони здоров'я» все ж таки закликали громадян «утриматися від купання у водоймах» але нібито через якусь «ентеровірусну інфекцію»; звідки тоді в дитячому садку

виявили менингіт окупанти вважали за краще не уточнювати [7]. Це очевидно підтверджує що злочинні «чиновники» фактично дезінформували населення щодо вірогідних ризиків напереддень спалаху смертельно небезпечної інфекції.

Крім того починаючи з середини серпня 2023 року в соціальних мережах окупованого Севастополя обговорюють спалах невстановленої інфекції серед дітей у так званому «дитячому таборі» «Алькадар» розташованому в Любимівці з абстрактним спільним діагнозом «стрептодермія». «Засновники» «Алькадара» діяли через незаконні «фірми» «Ларанд ЛТД» та «ГЗЛ «Форос» із можливістю їх залучення до сфери масової організації секс-послуг під виглядом «добової оренди квартири».

Асоціація вказувала, що саме через «Алькадар» злочинним «міським урядом» окупантів кілька років відмивалися кошти на «оздоровчі путівки дітям»; одночасно «висока якість послуг» «дитячого табору» нібито «контролювала» фейковий «уповноважений з прав дітей» окупантів Марина Піщанська. При цьому окупантів явно цікавило не епідемічна ситуація в «Алькадарі», а виключно його роль злочинної мілітаризації дітей [21].

Надалі фейкова «прокуратура» окупантів «оприлюднила підсумки перевірки у дитячому оздоровчому таборі» і серед «недоліків» знайшли лише «дефекти покриття проїздів, підходів та доріжок на території табору», «низку порушень законодавства про пожежну безпеку» тощо суто формальні «недоліки» та нікого причетного до спалаху серед кримських дітей так й не встановлено точно шкідливої хвороби окупантами «встановлене не було» [7].

Висновки. Таким чином до поточних викликів та проблем «кримської медицини» слід віднести не лише нестачу для населення якісних ліків та вакцин але й зростання за умов масштабної агресії як власне епідемічних викликів так й прагнення окупантів переховувати та перекручувати інформацію про епідемічні ризики та епідемічний стан.

Вважаємо що вказана ситуація має бути відображена як у подальших наукових публікаціях, так й у інформуванні уповноважених міжнародних організацій. Крім того урядові плани щодо деокупації та реінтеграції Криму мають враховувати складну епідемічну ситуацію на півострові; відповідне наростання системних ризиків має відображатися у конкретних заходах планових нормативних документів української влади та мати відповідне окреме фінансове та організаційно-кадрове забезпечення, що безперечно має стати підґрунтям для нових експертних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Линник Т. Актуальні аспекти реалізації програмних актів з реінтеграції Криму. Актуальні дослідження правової та історичної науки. Вип. 50 (11–12.05.2023). URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3572 (дата звернення: 31.05.2023).
2. Урядовий план реінтеграції Криму: міжнародний вимір / Б. Бабін, Е. Плешко, Т. Линник, А. Чвалюк, О. Плотніков, В. Філатов. Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/analytics_ua/2023/04/20/uryadoviy-plan-reintegraciyi-krymu-mizhnarodnyj-vymir/ (дата звернення: 31.05.2023).
3. Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території АРК та м. Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 р. № 218-р. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/218-2018-p> (дата звернення: 31.05.2023).
4. Приходько А.В., Бабін Б.В. Епідемічні ризики та виклики в окупованому Криму. Правове регулювання епідемічної безпеки в умовах війни та поствоєнного відновлення. Матеріали міжнародного круглого столу 29 червня 2023 р. Харків : Право, 2023. С. 19–23.
5. Babin B. Health Care for Crimean Residents: Interstate Conflict Challenges and Possible Legal and Organisational Solutions. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. Tom LXXII. № 12. Cz. II. P. 2441–2444.
6. Babin B. Epidemiologic Activities in the Modern Crimea: Humanitarian Challenges and Possible Solutions / B.V. Babin, A.M. Chvaliuk, O.V. Plotnikov. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Tom LXXIV. № 11. Cz. II. P. 2940–2945.
7. "Crimean Medicine": Obvious Challenges and Hidden Threats; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: <https://arcrimea.org/en/analytics/2023/10/04/crimean-medicine-obvious-challenges-and-hidden-threats/> (дата звернення: 04.10.2023).
8. Експертне обговорення епідемічної безпеки за умов окупації Криму; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/activity_ua/2023/06/29/ekspertne-obgovorennya-epidemichnoyi-bezpeky-za-umov-okupaciyi-krymu/ (дата звернення: 04.10.2023).
9. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2023 р. № 288-р. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/288-2023-p> (дата звернення: 04.10.2023).
10. Урядовий план реінтеграції Криму: міжнародний вимір; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/analytics_ua/2023/04/20/uryadoviy-plan-reintegraciyi-krymu-mizhnarodnyj-vymir/ (дата звернення: 04.10.2023).

11. Про затвердження Плану невідкладних заходів з протидії російській агресії з тимчасово окупованої території України в Криму, захисту інтересів держави, громадян України та українських юридичних осіб в Криму на 2018-2019 роки та його спрямування: розпорядження ПППУ в АРК від 20 червня 2018 р. № 17. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017755-18/> (дата звернення: 04.10.2023).
12. Пташина маячня від херсонського колаборанта-втікача; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/news_ua/2023/05/05/ptashyna-mayachnya-vid-hersonskogo-kolaboranta-vtikacha/ (дата звернення: 04.10.2023).
13. Окупований Крим як могильник солдат агресора; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/analytics_ua/2023/07/22/okupovanyj-krum-yak-mogylnyk-soldat-agresora/ (дата звернення: 04.10.2023).
14. Сказ у Криму: спалах епідемії чи зловживання окупантів; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/news_ua/2023/06/10/skaz-u-krumu-spalah-epidemiyi-chy-zlovzhuvannya-okupantiv/ (дата звернення: 04.10.2023).
15. Спалах кору в окупованому Криму; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/news_ua/2023/05/28/spalah-koru-v-okupovanomu-krumu/ (дата звернення: 04.10.2023).
16. Крим, китайське обладнання та біологічна зброя; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/news_ua/2023/05/07/krum-kytajske-obladnannya-ta-biologichna-zbroya/ (дата звернення: 04.10.2023).
17. Російська агресія та коронавірусні виклики на окупованих територіях; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/activity_ua/2023/01/17/rosijska-agresiya-ta-koronavirusni-vyklyky-na-okupovanyh-terytoryyah/ (дата звернення: 04.10.2023).
18. Паризький меморандум поінформував держави-члени про підлив росією Каховської ГЕС; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/activity_ua/2023/06/20/paryzkyj-memorandum-poinformuvav-derzhavy-chleny-pro-pidryv-rosiyeyu-кахovskoyi-ges/ (дата звернення: 04.10.2023).
19. Підлив Каховської ГЕС як виклик сталому розвитку; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/activity_ua/2023/07/14/pidryv-кахovskoyi-ges-yak-vyklyk-stalomu-rozvytku/ (дата звернення: 04.10.2023).
20. Спалах менінгіту в окупованому Севастополі; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/news_ua/2023/06/23/spalah-meningitu-v-okupovanomu-sevastopoli/ (дата звернення: 04.10.2023).
21. Виразки окупації у севастопольському «дитячому таборі»; Асоціація Реінтеграції Криму. URL: https://arcrimea.org/uk/news_ua/2023/08/19/vyrazky-okupacziyi-u-sevastopolskomu-dytyachomu-tabori/ (дата звернення: 04.10.2023).